

II. RÁKÓCZI FERENC

XV. etűd – amelyben az időközben felnőtt Rákóczi
az öreg Vay Ádámmal ostromolja Szeged várát.

„Ha értelmezni próbálok ezt a kusza világot, az az érzésem támad,
hogy a valóság is csak a képzelet szülötte.”

Az 1704-es esztendő elején egy fiatal magyar főnemes, bizonyos felsővadászi Rákóczi Ferenc, akit gyermekkorában a családi levelezésben csak Ferkóként említenek, és akit az utókor történetírása, megkülönböztetésül egyéb Rákóczi Ferencektől, a neve elé biggyesztett II. számmal vett lajstromba, és ezután már csak II. Rákóczi Ferencként hivatkozott rá, az európai keresztény világ fejedelmei és respublikái elé tárta szeretett Magyarországa ügyét. Az úgynevezett európai keresztény világ vezető fejedelmeinek és respublikáinak pedig mindazon személyek és államalakulatok számítottak, akikben kellő mohóság, pénzéhség és hatalomvágy gyűlt össze ahhoz, hogy magukat az elérhető és bekebelezhető világ urainak tartsák. Rákóczi manifesztumának címe *Universis orbis Christiani principibus et respublicis* volt, és még 1703 júniusában írta. Arról tudósította az imént megnevezetteket, hogy Magyarországon az állami önrendelkezésért fogott fegyvert a nép.

Ha az Úr lába nyomát követni tudjuk a történetírás vékony csapása mentén visszafelé haladva az elhalt időben, a manifesztum különös zöngéjű mondataival találjuk szemben magunkat. *Magyarország egyhangulag visszaóhajtotta a török uralom napjait, mert a Habsburgok a magyar nemzetnek sóhajokon és könnyeken kívül egyebet nem hagytak* – írja Rákóczi az egyik bekezdésben. Majd kicsit odébb: *Úgy tűnik nekem, hogy mi, magyarok, a történelmünket illetően feltűnően süketek és vakok vagyunk. A múltunkról való hazudozás pedig valódi életterepünkké vált.*

A Habsburg Birodalomból való kiválásért és az ország teljes függetlenségéért vívott hosszú harc, e súlyos mondatoktól függetlenül, végül is elbukott. Nem lévén osztozkodni való, így a bukást, ahogy magát a szabadságharcot is, európai közöny fogadta.

38

Ugyanezen év májusában Rákóczi seregének néhány nélkülözhető és könnyen mozgatható egysége Szeged alá vonult. Az egész vonulás alatt egymáson lassan elcsúszó sűrű felhőrétegek lebegtek fölöttük, amikből eső szemergett lefelé végig, de épp csak, tócsa sem maradt utána. A felhőkön itt-ott átdöfött a fény, és megtámaszkodott odalent a földön keményen, ferdén, párától homálylón. A fénycsapok valahonnan az Úr közeléből jöttek, az égen túlról, és a valóság részei maradtak mindaddig, amíg a felhők mozdultával el nem tűntek újra. Csak a káprázat maradt utánuk, éppúgy, ahogyan a Szeged alá vonulás napjai is csak múló káprázatként maradtak vissza a katonák emlékezetében.

Megérkezvén Szegedre, íziben elfoglalták a vár külső erődjéhez, a Palánkhoz vagy Rácvároshoz tartozó városrészt, a váralját, de komolyabb ostromfegyverek híján magát a várat a császáriak kezén kellett hagyniuk. A város távolabb eső területeit mocsár és legelő választotta el a vártól, ezekkel egyelőre nem foglalkoztak. A katonák fáradtak voltak, az egységek vezetői kedvetlenek, úgy határoztak, hogy inkább pihenőt tartanak, ráérnek leöldönsni az ott lakó rácokat később is, hiszen úgysem tudnak hova menekülni. Eseménytelen napok következtek, további leírás szempontjából ideális állapot.

A sereg nagyobbik része, amelyet Rákóczi vezetett, csak hosszas menetelést követően, július közepén csatlakozott hozzájuk.

Az egész menet alatt, miközben a kuruc csapatok a Duna folyását követték le egészen Titelig, majd onnan visszafelé haladva a Tisza mellett föl Szegedig, nem láttak ellenséget. A császárpárti rác hadak az összecsapások előtt átmenekültek a Szerémségbe vagy a temesvári basaságba, a rác lakosság pedig elrejtőzött a környékbeli nádasokban, melyeket azonban Rákóczi rájuk gyűjtatott, s a mocsarakban valóságos hajtóvadászatot rendezett utánuk. Hát-rahagyott javaikat elkobozták, a falvakban és a mezőkön talált gulyákat, csordákat egy szálig elhajtották, és mindenféle, másoktól konfiskált barmokból is nagy zsákmányt szereztek.

Ez a hadjárat nem igen válik becsületesemre, írta a naplójába Rákóczi.

Sokat szenvedtek azonban a kegyetlen nyári hőségtől, a nyolc és tizenkét órás menetektől az égető homokban, és időnként a vízhiánytól, minthogy lefelé haladtukban nem mindig tudtak a Duna közelében maradni. Amikor végül

megérkeztek a május óta sanyargatott Szegedre, és körülfalták a várost, Rákóczi súlyos epelázzal ágynak esett. Arra gondolt, hogy a nagy fáradtság és kimerültség hajszolhatta ebbe a betegségbe, mert folytonosan a hadait tanította menetelni, csatarendbe állni, táborozni, táborveréskor öröket állítani, és mindezek után, alvását rendszeresen megszakítva, éjféltájt ellenőrzésképpen még körül is járta őket. Arra viszont még csak nem is gondolt, hogy epeláza valójában a dunai mocsarakban összeszedett malária. A kór már egy ideje benne bujkált, és alaposan legyengítette, mire ide érték, így sátrában fekvé adott parancsot a folyó árterületének különálló szigetein fekvő város megtámadására. Ez a város volt a Tisza mentén lakó rácok legbiztosabb menedéke. *Rohammal bevettük, felprédáltuk, felégettük: ennél többet józan ésszel nem is remélhettem*, írta a naplójába július 21-i bejegyzéssel, majd a lap aljára odafirkantotta szinte olvashatatlanul apró betűkkel, *néha elképzelem, hogy egy távoli életben boldog vagyok, és ilyenkor ellenállhatatlan erővel tör rám a szomoruság.*

A következő délelőttön a nap sugarai elővillantak az egymáson lassan elcsúszó szürke felhőrétegek közül, lógtak lefelé ferdén, meredeken, a fénypászma aláeresztett égi lajtörjaként kapaszkodott a felhők foszlékony peremébe, odalent keményen megvetette a lábát a földön, és állt délcegen, ragyogón, akár az a régi, a Jákobé, csak ez éppen most megfordítva, fönről lefelé haladt. Annyira a valóság része volt, hogy lent még a port is fölverte, és ott tartotta apró vibráló csillámokban lebegve. De ennek a lajtörjának a grádicsain nem sétáltak föl és alá angyalok, és nem állt a tetején az Úr sem.

Más idők jártak.

Bár még émelygett, és a hideg rázta, a szédüléstől pedig fölkelni is alig tudott, azért a tisztjeivel együtt, lóhátról nézte a házakon táncoló lángcsóvákat, meg ahogy a beeső éles ferde fényben, immáron baljós égi jelenésként, a város füstölgő romjai közül néhol elővillannak a vár jó karban lévő tornyokkal megerősített falai. *Ez az átsejlő kép olyan, akárha a valóságot látnánk, jegyezte a naplójába, a valóság pedig valahonnan messziről érkezik, úgy szűrődik át téren és időn, akár a vár rideg látványa a füstpamacsok lassan eloszló szürke csíkjai közül. A hétköznapjaim folyamatosan megerősítik azt az észrevételt, hogy a történelem leginkább az emberhalálban leli értelmét. Az Úr pedig, mint fölhibénk rendelt hatalom, valamiért inkább kudarcban és háborúban és öldöklésben és halálban mutatja meg magát, mintsem békében és jólétben és örömben. Gubbaszt egy felhőben, és onnan irányítja a sorsunkat kemény kézzel, láthatatlanul, a kezdetek óta. És ennél többet ma sem tudunk mondani róla.*

Betegsége alatt az ostromot Vay Ádám és Gyürky Pál tábornokok irányították. Rákóczi tudta, hogy Gyürkynek fogalma sincs a gyalogság vezetéséről, a várat pedig valami rendíthetetlen fogadalom kapcsán nagy ívben kerüli, így komoly eredményt nem várhat tőle, mint ahogy az általa bölcs és kiváló embernek, de a hadviselésben nem túl tehetségesnek tartott Vaytól sem.

A város felprédálását követő estén a láza váratlanul felszökött. Mivel avatott gyógyító éppen nem volt a tábor közelében, és nem lehetett még a segítségükre a *Házi Orvos Szótárotska, Az Az Betű Szerént Magyarúl Szólló Orvos Könyvetske. Írta NEDILICZI VÁLI MIHÁLY. Tsá zári's Királyi Decretummal helyben hagyatott Botanicus Doctor. A' Fő méltóságú Mogyoró Keréki Gróf Erdődi Györgynek, Magyar Ország' Fő Bírójának, és Arany Gyapjas Vitéz Úrnak Ő Excellentiájának Házi Orvosa. 1759.* című munka sem, így jobb híján keserű főzeteket itattak vele, amelyek egy részét Rákóczi azonmód ki is hányta, ahogy a torkán lecsúsztak. Vizes lepedőbe csavarták, amitől valamiképp javult az állapota, majd szinte minden átmenet nélkül mély álomba zuhant. Áporodott nyál-szagú, kusza képek tolaokdta elébe, előbb egy riadtan verdeső fekete galamb, majd egy lebegő, zsemleszínű, háromlábú kutya, valami vizslaféle, hátsófelén fark helyett rövid sárga madárszárny lógott, amivel, mintegy titkos üzenetképpen, szaggatott jeleket rajzolt a porba. Nyomában a sápadt fényben hosszúkezű, fehér bőrű fiatal lányok vonultak el előtte sorban, testük pucér, szemérmük helyén hatalmas vörös rés, fogatlan fekete szájukból dermesztő hideg lehelet áradt kifelé. Táncolni kezdtek körbe mezítláb a lapos, göröngyös, szikes földön, körülöttük elszórtan néhány csenevész bokor. A levegőben frissen vágott fű szaga keveredett erjedő almáéval. A szikes sík mögötti nádasból váratlanul rác katonák felbőszült csapata tört elő, kezükben különös, baltafejű fegyvert lóbálva, mint ősszel a határ mellett, a homolai csatában, de elfutottak mellette anélkül, hogy akár csak egy pillantást is vetettek volna rá. A távolban hatalmas lángokkal égő várost látott, a várról fölismerte, Szeged. De a folyó, a mező, a házak és a fák helyén csak romok füstölögtek mindenütt, és egy pillanatra elfogta a legmélyebb iszonyat és kétségbeesés az értelmetlenség láttán.

A Szegedre rendelt tüzérség már néhány napja késett, betegsége pedig egyre rosszabbodott. Rákóczi minden fölszerelése egy vászonernyő nélküli sátor volt, melyet keresztbe kasul átjártak a nap sugarai. Fekhelye földre vetett szalmazsák, amibe szalma csak ritkán került, leginkább száraz fűvet töltöttek bele, a háború óta nem is aludt más ágyon, és arra is mindig ruhástul dőlt le, akárha rögvest kelni akarna. De most a betegség legyűrte, a hidegrázás és émelygés váltakozó rohamai között állandóan égő szomjúság

gyötörte, amit azonban csak a Tisza vizével olthatott, márpedig ez a fekete és sűrű víz búzlott a sártól és a haltól, mellyel annyira telve volt, hogy nem is lehetett merni belőle anélkül, hogy egyúttal halat ne fogtak volna. Mind e kellemetlenségeken kívül a fű között még egy nagy zöld pókfajta is tanyázott, amelynek mérges csípésétől megdagadt az ember teste és 41 éles fájdalom kínozta napokon át. Egyik tüzértisztje az alkony gyenge fényeinél az ételével véletlenül lenyelt egy ilyen pókot. Szinte azonnal eszméletét veszítette, szájából zöldes nyálhab szivárgott, majd néhány órai görcsös rángatózás után kiszendvedt.

Rákócziak tábori orvosa nem volt, mert francia sebészét, Dupont doktort Temesvárra küldte, tolmácsul egy nemesember mellé, aki által megkérte a pasát, engedje meg a törököknek, hogy élelmiszert hozzanak a táborába, és távolítsa el a határról az oda menekült rácoakat, ezzel megakadályozva visszatérésüket Szeged alá. Meg kellett várnia egy német orvos érkezését, akiért elküldetett lakhelyére, a hat-hétnapi távolságra fekvő Selmecebányára. Amikor végre megjött a doktor, a környezete óva intette attól, hogy bevegje az általa javasolt orvosságokat, mert mérgezéstől féltették, de minthogy a testében a betegségtől amúgy is benne levő mérget elegendőnek tartotta a megöléséhez, maradt annyi lélekjelenléte, hogy a biztos bajjal szemben előnyben részesítse a bizonytalant. Tehette ezt azért is, merthogy ez a lutheránus doktor, az eszelwangeni Lang Ambrus Jakab, vagy ahogyan azt egykor a nagyvilág tudomására hozták, Jacob Ambrosius Lange von Langenthal, nem új jövevény volt, hanem már korábban megtelepedett az országban, és jól ismerték egymást a háború előtti időkből. Számításai beigazolódtak, hiszen a tapasztalt orvos jóval hamarabb gyógyította meg, mint remélték. Ugyanebben az időben levelet kapott Bercsényi gróftól, és egy másikat a kalocsai érsektől, aki Lipót császár részéről kért új ajánlatokkal kiegészített második találkozót. A helyzetet tovább árnyalta, hogy még július 6-án Gyulafehérvárott vezérlő fejedelemmé választották, de távolléte okán ez idáig felesketni még nem tudták.

Micsoda hát most a valóság? A távollétemben fejedelemmé választottak, de a jelenlétemben még nem tettek azzá, jegyezte a naplójába. Akárhogy is nézem, még magam sem értem: van is, nincs is, ami van. Olyanná vált a valóság, akárha a csalóány tünékeny képét nézném odafönt az elérhetetlen magasságban, több benne a káprázat, mint a való. És eközben egy távoli, velünk párhuzamosan futó valóságban talán egy császár éppen lefejezteti kedvenc ágyasát.

Időközben Dupont doktor gondolkodóba ejtő üzenetet hozott a temesvári basától, miszerint Szegedet a bevétele után át kell adnia a szultánnak, aki

azt a Karlócán kötött békében csupán a magyar királynak engedte át, ha tehát Rákóczi birtokolja, akkor az a szultánt illeti.

Mindezeket az alkalmakat megkönnyebbülten használta föl arra, hogy abba hagyja a földdel megtámasztott falakkal, erős tornyokkal, árkokkal, fedett úttal ellátott vár bombázását, mert biztos volt abban, hogy 42 a négyszáz német katonával együtt odazárt parancsnok, Globitz János Frigyes báró nem az a fajta ember, aki megadja magát annak az ötven közép-szerű bombának a durranására, amelyet ő a várra még vettethetett.

A lassan szinte ímmel-ámmal végzett ostromot augusztus 12-én végleg földadták, a betegségtől megviselt Rákóczi pedig a további harc helyett a szerencse forgandóságán elmélkedett néhány megbízható tisztjével. *Talán egy pillanatig sem hittek igazán a győzelmünkben az itteniek*, írta este kiábrándultan a naplójába, *és abban sem, hogy szabaddá tesszük őket. Hiába vagyunk ugyanolyan magyarok mi is, meg ők is, csak kevesen álltak mellénk. De hát az embereket nem lehet szabadsággal elhalmozni. A szabadságot nem lehet medálként odaadni és a nyakába akasztani senkinek sem. Ha nem tettek érte semmit, azt a medált úgyis vissza fogják venni tőlük.*

Az ostrom föladását minden észérv ellenére bizony kudarcnak érezte; hogy ezen némiképp enyhítsen, a vallástürelmről fogalmazott rendeletet, melyet a vármegyékhez címzett. A 29. évében járt ekkor. Kinézetre még pontosan olyan, ahogyan egy 1703-ban festett képről ismerjük: vékony alkat, rövid haj, kemény, kackiásra kipödört bajusz; egyszerű kék nemesi köpönyegből villantja elő téglavörös ruháját. Alkata kissé puhánynak tűnik, pocakosodásra hajlamosnak. Tekintete és vonásai alapján inkább egy mihaszna, borissza főúrra gondolnánk, semmint a magyar szabadság bajnokára. Akárhogy is nézzük, ez még semmiképp sem az a jovialis arc, amelyet Mátyóki Ádám 1712-ben Lengyelországban, Gdańskban visz vászonra, és amely végezetül majd a bús tekintetű Adyt váltja föl, vagy le, 1998-ban az 500 magyar forintson, ahová is a szép emlékü népi demokrácia 1951-ben megálmodott 50 forintosáról küzdötte föl magát, s amelynek hátoldalát hangulatfestő elemként ismeretlen festő kuruc-labanc viadala díszítette. A viadalban éppen két harcias kuruc kerget szét négy ijedt labancot, a kor szokásainak megfelelően. A kurucok nagybajszúak, a labancok nagyfejűek, eme szembeszökő ismertetőjegyek alapján a csaták hevében is könnyen fölismerhetik egymást.

Rákóczi pedig leválthatta Adyt a forinton könnyedén: a hatalom mindig többre tartott egy katonát, mint egy költőt.

Az ostrom beszüntetésének másnapján, reggel tájt lovasok állítottak be egy titokzatos levéllel, amit Rákóczi elolvasott, majd váltott néhány szót a tisztjeivel

a város alóli elvonulás további rendjéről, ő maga pedig hirtelen elnyargaltott egy kisebb csapat kíséretében, senkivel nem közölt céllal és útirányban, valahova a Tisza mentén fölfelé; mintha itt sem is lett volna soha. Betegségére tekintettel most nem lóháton ült, hanem egy, a napokban zsákmányolt nagy fekete batárban vitette magát, ami lelassította kissé a menetet. 43 Sietett volna, de néha mégis külön pihenőket rendelt el, amikor elővették a megszokott, de már egyre rövidebb ideig tartó hidegrázások.

Poros országúton, vénséges vén gesztenyefák összetartó sorfala között zötyögtek tova egész délelőtt. A batár az út kanyarulataiban néha fúrcsán megnyúltnak tűnt, szinte kapaszkodott a lovak után. Bal oldalt apró falvak süllyedtek bele lassan a horizontba, jobbjukon a Tisza mocsarai zárták keretbe a teret. Egy újabb útkanyarulatnál, a ritkás erdővel benőtt kaptató aljában megálltak, mert a nehézkes, busa fejű, szintén zsákmányolt bajor kancák egyike sántítani kezdett.

Az országút ettől a kanyartól kezdve egyenes irányba tartva, a távoli, sárga lombok között veszett el. A kocsi után olyan sűrűn hullott a falevél, hogy a nyomaik is csak ezen a sárga, hervadt és poros levélzuhatagon át látszottak, akárha őszbe fordultak volna hirtelen. A jobb felől terpeszkedő, távolba enyésző, leperzsel, sűrű fű alatti sárból, amelyen alacsony, kicsike, rótszínű, megbúvó rókákhoz hasonló bokrok nőttek, az ingovány párája a kocsi köré emelkedett. A hőség időnként olyan súlyos lett, hogy a poroszkáló lovak hasa fújtatott, mint valami üres tömlő, Rákóczi pedig egyik ájulásszerű álomból a másikba zuhant. Fejében az összekavarodó időt szakadozott, rémes éjszakai sötétség töltötte ki.

Valamelyik ébredésekor kinézett a kocsiból: az égen egy magányos gólya keringett reménytelen magasságban.

Ekkor minden előzmény nélkül, váratlanul eszébe jutott az a távoli, lengyelországi nap, amikor is Sieniawski koronahetman drozsdovicei birtoka mellett haramiák fogságából szabadítottak ki egy tucat összeláncolt férfit. Mindnyájan soványak voltak, rongyosak, mocskosak, büdösek, szakállukon ágdarabkák, falevelek és odaszáradt ételmaradékok fityegtek. Különös zenéjű távoli nyelveken próbáltak köszönetet mondani, de senki nem értette őket, mindaddig, amíg elő nem került a tábori káplán, aki hamarost kiderítette, hogy a megszabadított rabok görög egyházfik. Egy kolostor építése kapcsán jártak errefelé, mígnem a haramiák fogságába estek, akik értékes prédának gondolván őket, váltságot tűztek ki rájuk, s hogy szándékuk komolysága felől senkinek ne legyen kétsége, egyikük levágott fejét el is küldték a tartomány urának.

A láncoktól megszabadított férfiakról, akik ezidáig csak ijedt, meggyötört és megszeppent foglyoknak tűntek, kiderült, hogy nemcsak építőmesterek és a görögországi Meteora közösség Szent Efrém és Szent Athanasziosz kolostorainak szerzetesei, hanem e kolostorok avatott kórusművészei is.

44 Megszabadulásuk tiszteletére valami különös, ismeretlen dallal köszöntötték megszabadítóikat, de mindenekelőtt az Urat, aki végső soron ezt a csodát megcselekedte velük. Az énekből olyan földöntúli erő és tisztaság áradt, hogy a harcedzett katonák döbbsen arccal hallgatták végig, néhányan pedig meg is könnyeztek. A levegőben különös, száraz fények motzoktak és hullottak alá, akár az őszi falevél. Maga Rákóczi azt érezte, és utólag így is mesélte el, hogy az énekszó hallatán először lúdbörözníni kezdett, akárha láz gyötörné, majd kiszáradva elemelkedett a földtől, és ott lebegett néhány tenyérynivel fölött, hogy az orra éppen a lova szemével volt egy magasságban. Ez azért is volt különösen furcsa számára, mert ő maga nem volt sem hiszékeny, sem a hirtelen szélsőségekre vagy csodák látására különösebben hajlamos ember.

Végig, a Tisza mellett fölfelé haladtukban, egymáson lassan elcsúszó szürke felhőrétegek lebegtek fölöttük, amikből eső szemergett lefelé, de épp csak, akár a harmat, tócsa sem maradt utána. A felhőkön itt-ott átdöfött a fény, és megtámaszkodott odalent a földön keményen, ferdén, párától homálylón. A fénycsápok között egy pillanatra szivárvány feszült föl az égre, majd tompa csíkokra szakadozva lassan eloszlott.

Az egész menet megállt alatta. Néztek fölfelé, szinte megszégyenülten.

Odébb, a levegőben egy kócsagféle madár evezett olyan lehetetlenül lassú szárnycsapásokkal, amelyek megkérdőjelezték a látvány hitelességét, és mindnyájan hátraszegett nyakkal figyelték, amint a jelenés lomhán átúszott az ártér göröngyös síkja fölött, és a kopár szikrósák elszórt, fehér foltjait szigorú keretbe foglaló nyárfasorhoz érve örökre eltűnt a valóság számukra észlelhető rétegéből.

Elnyargaltak egy akkoriban egyszerű ritkás erdőnek látszó, ma intrazonális fás társulásként azonosítható hely mellett – a korabeli látványhoz egyik megnevezéssel sem jutunk közelebb. Annyi bizonyos, hogy földre lógó füzek álltak az ingoványos, lápos, vizes fűben, köztük néhány öreg, vedlő kérgű, égiszerű nyárfa, meg egy még náluk is magasabb jegenye. A fák között nyalogató, csapzott szőrű róka ült, mellette a fűben egy hal tisztára evett, fehéren virító, maradékában is fél méteres szálkaváza. A lovasok láttán a róka komótosan elkocogott egy száraz földhátan álló, megfeketedett levelű törpebokor csoport közé. Rákóczi látta a róka helyén lassan fölegyenesedő fűvet, és elképedve ismerte föl benne az elmúlás közönyös, szigorú kézjegyét.

Hátrafordult, a kocsi ablakán visszapillantott az üres tájra, amelyen idáig jutott: az semmiben sem különbözött más tájaktól, ahol egyszer már járt korábban, és a kocsi kerekeinek távolba vesző, ponttá szűkülő nyoma végleg ezek közé rögzítette a mostani látványt is.

45

A nádas fölött hollók rendezetlen, szélfúttá csapata keringett, a levegőben édeskés dögszag. Az út melletti árokban disznók fölfúvódott tetemei heverték lábbal az ég felé, egy egész kondára való. Aranyzöld felhőkben nyüzsgő döglegyek rajai lebbentek föl és telepedtek vissza rájuk. A legyektől meg a tekeregve lakmározó nyüvek miriádjaitól mozogni látszottak a dögök. Az egyik, gömbként feszülő disznótetem pontosan akkor durrant szét, fertelmes bűzt lövellve ki magából, amikor a csapat elhajtott mellette. A kocsit kísérő lovas a nyeregben oldalra fordulva elhányta magát, Rákóczi előbb odabent öklendezett, majd a kocsiból kihajolva kapkodott levegő után, de nem volt fölkészülve a bűznek arra a leírhatatlan sűrűségére, ami kint fogadta, arcán halálos döbbenettel hanyatlott vissza az ülésre.

Orrára szorított köpenyével, a tömény dögszag ütésétől még kissé kábán bámulta az erdőn túl meredeken az ég felé emelkedő sötét füstoszlopot, amely ellapult pamacsként terült szét a felhők mélyen belógó alján. Valamit égetnek, mondta a mellette léptető lovas Rákóczi tekintetét követve, és könnyed fejmozdulattal intett a távoli füstcsík irányába, Csongorád van arrafelé. Semmi kis hely, főképp halászok lakják. Még temploma sincsen, csak egy saras nádból vert rozoga kápolnája.

Különös, elnyújtott formájú, komor felhőalakzatok hasát vont a vörösbe a lemenő nap. Az égbolt belehajlott az ingoványba, a párás félhomályban lehetetlen volt megkülönböztetni, hol ér véget az egyik, és hol kezdődik a másik. A folyópart távoli erdeje is csupán a horizont halvány kirojtosodásának mutatta magát. Az út melletti fűben víz csillant és saras latyak tompa, opálos fénye. Tücskök muzsikáltak, békák vartyogtak, szúnyogfelhők közelítettek minden elképzelhető irányból. Rákóczi egy villanásra az előző év júliusának nyomasztó vonulását látta maga előtt, a sárral és mocsárral borított síkságokat, ligeteket és erdőket, a kiáradt Tiszát, Szamost és Borsavát, az egybefüggő barnásszürke vízfelületet, ami teljességgel lehetetlenné tette a folyók medrének megközelítését, és megakadályozta a sereget a Tiszán való átkelésben, ugyanakkor meg is védte az üldöző Montecuccoli ezredétől. Mikor végül Vásárosnamény felé vették az irányt, ott az utakat már annyira elborította a sár, a víz és az ingovány, hogy a gyalogságnak egész nap térdig érő híg latyakban kellett gázolnia, és az éjszaka egy részét is lábon töltötték, mert nem találtak szállásra alkalmas, vízmentes helyet.

Új Forrás 2023/6 – Suli István: II. Rákóczi Ferenc – XV. etűd – amelyben az időközben felnőtt Rákóczi az öreg Vay Ádámmal ostromolja Szeged várát.

Füves, zombékos sík dombhátján nyergeltek le, mellette a lapost messziről víznek nézték, közelre érve derült csak ki, hogy száraz fehér homokhullámok őrzik a beledermedt szelet. A folyó kanyarulata teljesen körbe fogta őket, ideális terület táborverésre: a puszta felől jól védhető, a 46 folyón átkelőhelyek vannak a közelben, és könnyen elérhető az országút Kecskemét vagy Arad irányába.

Estefelé egy fiatal őzbek úszott át a zavaros vízen, míg odaátrol, a túlsó part irányából kutyák dühödt falkája csaholta kitartóan. A katonák aggódva figyelték, vajon átér, vagy elragadja a sodrás. A nádasba éppen csak kiérő, holtfáradt állatot előrángatták és nyárson megsütötték.

A hold gyöngye fénye sárgásszürke porral fátyolozta be vékonyan a tájat; üstökösök megjelenésekor szokott megtelni ilyenekkel hirtelen a levegő, hogy a nyomában járó rettentő dögletes csapások alázatra tanítsák az Úr népeit.

Magának nem veretett sátrat, a batárban aludt.

Álmában megint hazatért. A nagy, fekete batárban utazott, sebesen haladva, de a lovakat sehol nem látta maguk előtt. A bakon, legnagyobb meglepetésére, egy süket rác katona ült, feje búbján furcsa, sötétkék kalap, ami leginkább egy megázott, összenyomott kályhacsőre emlékeztetett. A kalap karimája szemből két szarvnak látszott. Áthaladtak egy leégett erdőn, amelynek pernyés tisztásán nyúlszerű állat futkosott az elszórt csoportokban álló csupasz törpefák között a megsárgult fűvön, meg egy ismeretlen falun, ahol néhány lepusztult, sovány, fakó szőrű kóbor kutya szegődött a nyomukba. Bakon ül az ördög, kiabálták a kocsis után a falu végén váratlanul előbukkanó és egy darabon mellettük futó mezítlásos gyerekek, de ő rájuk sem hederített, mintha nem is látná őket, hajtott tovább bele a hátrafelé futó tájba. Kezében ferdén lógott az ostor.

Egész úton a száműzetés rettenetes árnyát látta előrevetülni minden egyes fa mögül.

Az egykori otthon falai egy idegen erődítmény ridegségével fogadták. A házat részben lerombolták, és teljesen kifosztották, az ott hagyott holmija így mind értelmét veszítette; mostani állapotukban lényegtelenné váltak. Maradt egy bársonyterítő, egy porcelán étkészlet néhány lecsempült darabja, amelyek valami csoda folytán csorbaságukban is épséget őriztek, egy borvörös függöny az alján lógó aranyszínű rojtokkal, két kikopott kárpitú szék, egy áttetsző, zöldesszürke üvegpothár, egy családi címeres mosdótál, amit talán Sárospatakon látott utoljára, egy kámforfából készült hajóláda, valaha a római tanulmányútjára pakoltak bele ruhákat, egy bőrkötésű, vastag, sötétbarna könyv, egy narancsszínű, csiszolt fagolyó, egy őzbek fehérre főzött, alátét nélküli agancsos trófeája, egy kitömött, végtagok és fej nélküli

barnamedve törzsének ledöntött torzója, és egy félbepedttükör különös, kelta dombormintás rézkeretben. Azt gondolta, hogy ha valami újat teremtene most ide, arra is azonmód rávetülne a pusztulás árnya.

A dohos szobába váratlanul halvány jázminillatot sodort be a szél, de mire biztosan fölismerhette volna, már tovább is libbent.

47

A sánta bajor kanca horkantására ébredt. Utólag csak arra emlékezett, hogy éjjel sírt az üresség és pusztulás láttán, de sehogyan sem tudta eldönteni, hogy ez álmában történt-e, vagy pedig a valóságban. A szájából fehér gőzpamacskok törtek elő a hajnali hűvösben, és eloszlottak rögtön nyom nélkül. Nagy nehezen meggyújtotta az este gondosan bekészített, de az éjszakai párától mégis átnedvesedett gyertya kanócat.

Az ember az idők kezdete óta mást sem tesz, írta a naplójába, mint kétségbeesetten keresi a békéjét és az egyensúlyát, de amint az a való élet sivárságán látszik, sehogyan sem találja egyiket sem. És ha a magáét nem találja, vajon mit tehet gyógyításképpen egy ilyen nagybeteg nemzeten? Mert annyira beteg ország ez, hogy még a papjai is a hatalom cinkosaként szolgálnak csak, híveiket pedig áldozatul használják. A pöffeszkedő hatalom meg folyvást a nép kifosztásából él, de semmit nem tesz annak épülésére és felemelésére. És így van ez itt már időtlen idők óta, és néha attól félek, így leszen ezután is, mindég. Ebben leli itt még a nemesember is a megnyugvását. Amikor pedig körülnézek a hazában, és látom atyámfiat, elfog a kétség, vajon nem az lenne-e inkább a természet szerént való, amit mindenütt látok, hogy az ember lop és csal és hazudik, az pedig a különös, ha becsületes természetűnek mutatja magát? Ennek folyományaként pedig nap mint nap eszembe ötlök, hogy van-e annak, amiért harcolok, a legcsekélyebb értelme is? Nem fogok-e végül úgy járni, mint a nevelőapám, Thököly Imre, aki végigküzdötte az egész életét, és az eredmény elérése előtt egy orrhosszal a történelem nevű irdatlan kuszaság, amely számomra eddig leginkább alantas érdekekben mutatta meg magát, egy balszerencsés fordulatával távoli emigrációba kényszerítette? Van-e tehát ennek az egész küzdelemnek valami értelme? És ha van is, mi marad meg ebből, mi az, ami megőrizhető? Talán csak annyi, amennyit magamban belül meg tudok tartani, minden más értelmét veszíti és eloszlik. Ahogyan minden egyes elmúlt napom emléke és tapasztalata fölsorakozik lassan a teljes életemmé, úgy mosódik el kívül, és úgy halmozódik föl belül minden. Úgy látom, egyetlen dolog marad csak változatlan az idők során: a belülről kifelé tekintés állandósága. Szememnek ugyanazon a nyílásán, ugyanúgy nézek kifelé most is, mint négyéves koromban, amikor még Ferkónak szólítottak, és innen belülről folytonosan ugyanúgy látok mindent. Ez az egyetlen a világban, ami számomra változatlan, minden más megváltozott.

Új Forrás 2023/6 – Suli István: II. Rákóczi Ferenc – XV. etűd – amellyben az időközben felnőtt Rákóczi az öreg Vay Ádámmal ostromolja Szeged várát.

Amint kivilágosodott, egy rövid levélben megírta a tiszavidéki népeknek, hogy *az ellenség elől kibujdosó szegedieket mindenütt együttérzéssel, békével fogadják, és szívesen lássák, ahogyan azt megkívánja a közönséges igazság és a keresztényi indulat; kelt Csongrádon, 1704. augusztus 48 16-dikán.*

Reggel tájt két lovas állított be egy titokzatos levéllel, amit Rákóczi elolvastott, majd váltott néhány szót a tisztjeivel a haladás további rendjéről, ő maga pedig beszállt vissza a fekete batárba, és a csapata kíséretében elnyargaltatott valahova, tovább, a Tisza mentén, akárha itt sem is lett volna soha. A kocsi kerekeinek távolba vesző nyomán lassan fölegyenesedett a fű.

